

ДРЕЗДЕН, НІМЕЧЧИНА, СВІТАНОК, СЕРЕДА,

14 лютого 1945 року

Її розбудила тиша. Не розплющуючи очей, вона поволі просунула руку під светр. Серце билося. Вона закусила губи. Дужче. Іще дужче. Коли ж відчула солоний смак крові, розплющила очі. Жива...

— Розкажеш мені казку? За це я принесу тобі води. А може, сигарету. Розкажеш?

Вона повернула голову в той бік, звідкіля долинав голос. Двоє округлих очей уважно вдивлялися в неї. Вона усміхнулася.

— Може бути та сама, що й учора, — наполягав він.

Не кажучи ні слова, вона підняла руку й почала ніжно гладити розкуйовдану чуприну хлопця.

— Казок уранці не розповідають, — прошепотіла вона, — їх розповідають увечері.

Хлопець нахилився над нею й поцілував у чоло. Пасма його світлого волосся впали на її лицезрі, потрапляючи в очі й прилипаючи до крові на вустах.

— Знаю, але сьогодні ввечері я мушу молитися. Та й через ті літаки нічого не чути. Ліпше розкажи мені тепер. Поки ми ще не вмерли...

Вона раптом відчула надокучливе поколювання під ключицею. Лише Маркус міг сказати щось таке, ну, так... та як же, з біса, як?! Так, наче між іншим. Зовсім просто. На видиху, значно тихіше, ніж головну думку, майже пошепки, сподіваючись, що, може, цього ніхто й не почує. «Поки ми ще не вмерли». Так, наче він говорив про газету, не про вchorашню, а про ту, ще тижневої давності! Саме тому вона вслухáлася в Маркуса до останнього звуку. Навчилася цього торік, коли вони з Хайді й Гіннерком цупили черешні в саду Цейсів...

Доктор Альберт фон Цейс мав скляне око, яке він затуляв овальною шкіряною пов'язкою, що зав'язувалася ззаду на лисині, куці криві ноги й величезного живота. Маркус вважав його найбридкішим і єдиним «піратом без шиї», про якого він тільки чув. Відколи Маркус себе пам'ятав, Цейс завжди ходив у парадному чорному есе-сівському мундирі, коричневій сорочці, чорній краватці і червоній пов'язці зі свастикою на лівій руці. Навіть тоді, коли виходив лише в сад або прогулювався зі своєю вівчаркою. Дивлячись на Цейса, можна було подумати, що Гітлер святкує свій день народження щодня.

Огорожа, що оточувала обійття Цейсів, безпосередньо межувала з подвір'ям кам'яниці, де вона мешкала. На вулиці Грюнерштрассе, 18, у центрі Дрездена. Ніхто до кінця так і не зінав, яким чином у забудованій серцевині міста на головній вулиці з двостороннім рухом могла постати вілла з величезним садом. Батьки, коли їх про це запитували, стищували голос, розводили руками або, жартуючи, радили спитати про це в самого Цейса. Якось червневого пополудня тоді ще семилітній Маркус

підійшов до живоплоту й гукнув писклявим голосом Цейсіві, який саме обтинав трояндovі кущі:

— Чому в пана такий великий будинок, а ми через це маємо таке маленьке подвір'я?

У дворі запала мертва тиша. Цейс побагровів, кинув зі злістю ножиці на траву, поправив пов'язку на оці, застебнув гудзики на мундирі й нахилився до Маркуса, вгинаючи своїм величезним пузом пліт.

— Як тебе звати, щеня? Прізвище! — процідив він крізь зуби.

Маленький Маркус, притиснений до плоту під самим животом Цейса, виструнчився, задер голову догори й на тужно гукнув:

— Мене звати Маркус Ландграф, я німець і мешкаю у Дрездені на третьому поверсі!

Вона пригадує, що всі — на подвір'ї того сонячного пополудня було повно дітей і дорослих — вибухнули гучним сміхом. Цейс наче оскаженів. Він затиснув руки на колючому дроті огорожі, його лице налилося кров'ю, видно було, як дрижать його щелепи, губи запінилися. За мить він відвернувся й, не сказавши ні слова, нервовим кроком рушив до будинку. Дорогою спіtkнувся об металевий кошик, що стояв під черешнею, і впав. У дворі знову пролунав сміх. І вона, переповнена ненавистю, сміялася найголосніше.

Днів зо два по тому Хайді, п'ятнадцятирічна сестра Маркуса, Гіннерк, його старший сімнадцятирічний брат, зустрілися з нею пізнього вечора в льоху. Гілки розложистої черешні в саду Цейсів вгиналися під ваготою стиглих ягід. Не раз, ставши рядочком під огорожею, діти, порозтулявши роти, мовчки стежили, як лакей і водночас садівник Цейсів, приставивши драбину, зриває черешні. Діти з надією чекали, доки нарешті лакей злізе з драбини.

Він ніколи до них не підходив. Тоді Маркус прицілювався й кидав у нього камінцем. Іноді навіть влучав, та лакей не реагував і на це. Вона не пам'ятає, щоб він коли-небудь вимовив до них бодай слово.

Пригадує, що востаннє вона ласувала черешнями на день народження бабусі, влітку 1943 року. Бабуся, зачинаючи двері, що вели до їхньої кухні, всипала кільканадцять ягід до щербатого глинняного кухля, обгорнула його сірим папером і обв'язала чорною гумкою. Для Лукаса...

— Віднесеш йому? — попросила бабуся. — Не гаючись. І не забудь перед тим загасити світло в передпокой.

Віднесла.

Завжди, коли вона спускалася до криївки під підлогою в передпокой, згадувала про першу зустріч із Лукасом. Переляканий чорнявий кучерявий хлопчина з великими чорними як вугілля очима сидів, скутившись, у найвіддаленішому закутку криївки й то по-німецькому, то на їдиш казав «дякую». Він з'явився в них одного дня...

Дідусь Лукаса — доктор медицини Мирослав Якоб Ротенберг — був практикуючим лікарем. Упродовж багатьох років він приймав хворих у передмісті Дрездена.

Бабуся Марта віддавна вважала, що лікарі нікому не потрібні. Це трохи дивувало: адже її власний чоловік був саме лікарем. Вона зазвичай любила казати, що «таємниця медицини полягає лише в тому, аби чимось відволікти пацієнта, а природа сама собі зарадить». Так вона вважала доти, доки її півторарічний синочок занедужав на якусь таємничу хворобу. Спершу, невдовзі після народження хлопчика, помер, заразившись від пацієнта туберкульозом, її чоловік. Тепер помирав син. Жоден із німецьких лікарів не міг йому допомогти. Зовсім випадково, завдяки пораді знайомої польської єврейки, яка теж приїхала

до Дрездена з Ополе, бабуся звернулася до Ротенберга. Той одразу розпізнав у недужого менінгіт, призначив антибіотики. Бабуся Марта казала, що на світі не може бути більшої вдячності, ніж та, що її вона відчула, коли її син прокинувся після кількаденної сплячки й усміхнувся до неї.

Коли одного дня в її будинку з'явився Лукас зі своїми батьками й вони наприкінці розмови наважилися спитати, чи може хлопець «за цих обставин і в цій ситуації зостатися тут на деякий час», бабуся Марта покликала до своєї кімнати невістку й онуку.

— Мамо, як ти можеш про це взагалі питати, — відповіла невістка й узяла Лукаса на руки.

Відтоді Лукас почав мешкати з ними. Під підлогою...

Того вечора вони збралися «допомогти» садівникові Цейсів. Ну, насправді навіть не йому, а черешневому дереву Цейсів. Вона й сама не знає, як сталося, що раптом до льоху в піжамі й калошах з маленьким металевим відерцем у руці ввійшов Маркус. Нічого не вдієш, довелося взяти його з собою. Над садовою хвірткою не було колючого дроту...

Вона об'їдалася в темряві черешнями просто з дерева. У плетений вербовий кошик встигла вкинути лише кілька ягід. Нараз в одному з вікон на другому поверсі вілли Цейсів увімкнули світло. За мить почулося знайоме гавкання випущеної на балкон вівчарки. Наполохані діти кинулися навтьохи. Вона була вже майже біля огорожі, коли почула за собою тріскотіння зламаної гілки і голос Маркуса. Вона скочила до дерева.

— Маркусе, що сталося? — пошепки спитала вона.

— Усе гаразд, просто посковзнувся. Давно я не єв таких смачних черешень. А ті, що на вершечку, найбільші. Я нарвав повне відерце. Шкода, що я не взяв татову сумку. А ти? Багато назбирала? — спитав він.

— Маркусе, до біса, що сталося?! — роздратовано перепитала вона.

— Ти витягнеш мені того цвяха з руки? — спокійно прошепотів він.

— Якого цвяха, Маркусе? — не зрозуміла вона.

— Та оцього, — тихо відповів він, підносячи вгору праву руку.

Бурий заіржавілий цвях, що виліз із мокрої дошки, наскрізь пробив руку Маркуса й вийшов на другий бік.

— О Боже, ти тільки не плач...

— Витягнеш? — спокійно повторив він, випльовуючи кісточку черешні.

Вона міцно стиснула його зап'ястя лівою рукою, а правою схопила дошку й смикнула на себе. За мить вони були вже біля огорожі.

Через два тижні після того Ганс-Юрген Ландграф, тато Хайді, Маркуса й Гіннерка, що працював у бюро безпеки на головному вокзалі Дрездена, непоказний, рахітичний, хворобливий чоловік, що повсякчас кашляв так, ніби от-от мав померти, за спеціальним наказом був переведений «на більш відповідальну посаду». На Східний фронт...

— Та ти не плач, — сказав хлопець, витираючи пальцем слізи, що набігли їй на очі, — нині всі тут плачуть. Навіть Цейс. А Хайді взагалі цілу ніч то завивала, то някала, як кішка Резнерів у березні. Я через неї не міг спати.

— Та що ти, Маркусе! Ми ж домовилися про це ще в саду Цейсів. Ти забув? Я не плачу. Це просто солома з твого волосся. Вона потрапила мені в очі. Я справді не плачу, — сказала вона, намагаючись, аби голос звучав бадьоро.

Хлопець піднявся з колін, енергійно обтріпав штані, заправлені в повстяні гамаші, витягнув із кишені чорної шкіряної куртки вовняну шапку й натягнув її на голову. Він стояв перед нею, широко розставивши ноги, й намагався своїми короткими рученятами дотягнутися

до кишені аж надто завеликої, як на нього, куртки. Кишені були на рівні його колін.

— Ну, ти подумай, а я тим часом принесу тобі води.

Вона дивилася, як він поволі віддалявся, обминаючи людей, що спали на підлозі. За мить він зник у галереї, що вела до брами південного нефу костелу.

Підвішись і стоячи навколошках, вона огледілася. Крізь велику вирву на покрівлі, що утворилася після другого нічного нальоту, проглядало сіре захмарене небо, тъмяно освітлюючи кільканадцятиметровий oval довкола вітваря. Усе інше огортала темрява, що поступово переходила в морок. Наче на картинах Дюрера, що їх вона бачила ще перед війною під час шкільної екскурсії в Берлінському музеї! І так, як у ненависної батькові Лені Рифеншталь, яку — але лише як фотографа — вона поціновувала у стократ вище, ніж Дюрера! Рифеншталь зуміла зупинити мить. Дюрер лише відображував її і, додаючи забагато від себе, перестарався, доводячи майже до шаржу. У Рифеншталь кольори плавно переходили з одного в інший. Усе було в довершено накладених один на одного відтінках сірого. Магічне сіре безмежжя. Сіре без меж. Вона дивилася на це, мов зачарована. Таке світло побачиш не часто. Може, лише єдиний раз за ціле життя, «поки ми ще живі...». Вона піднялася з колін і похапцем відкрила валізку. Обережно дістала пакуночок, загорнений у товсту хутряну камізельку, й витягла з нього фотопаратор.

Учора мама — під час першої тривоги — звеліла їй узяти лише «конче потрібні речі». Найперше вона ретельно обгорнула фотопаратор і поклала його на товсту подушку зі светрів. Спочатку вважала, що це й усі «конче потрібні речі», які в неї є. А потім, коли мама вже була в передпокої й щораз гучніше квапила її, побігла

до дверей, але передумала. Повернулася до своєї кімнати й схопила перев'язану пачку листів від Гіннерка, світлину бабусі, обручку, яку вона зняла з її пальця, всі підручники з англійської, одну улюблену сукню, три комплекти змінної білизни, атлас світу в шкіряний оправі — нагороду за найкращі успіхи в навчанні, щоденник, що його вона вела впродовж семи років і ховала під матрацом, великий, як футбольний м'яч, збиток вати, яку потай підкрадала в матері. Саме тепер вона мала «свої дні». Вона мала їх регулярно, щомісяця, уже понад шість років, але мама цього не помітила. Або тільки вдавала, що не помітила.

Мати не хотіла, аби її дочка наприкінці війни подорослішала, адже дівчину могли згвалтувати. А ще й послати на фронт її сина. А їй доведеться чекати на листи від нього. І нарешті отримати жовтавий, запечатаний з усіх боків конверт, тремтячими руками витягти з нього сірий аркуш паперу з якимось довжелезним номером у заголовку, довідатися, що це «особисто від фюрера» — хоча й без підпису, — й прочитати, що той нескінчений номер означає «поліг смертю героя». Її мати ненавиділа фюрера. По-справжньому, тобто особисто. Ця ненависть до Гітлера була різновидом пристрасті, яку мати самовіддано плекала в собі і яка допомагала їй давати раду з власним безсилям, незаслуженою самотністю й жаданням помсти. За те чекання на листи від чоловіка, за його відморожені під Сталінградом ноги, за непозбутний смуток віршів, що їх він складав для неї, за грубо вишкрябані лезом цензора переклади тих віршів на англійську, і, нарешті, за те, що вони з чоловіком соромилися бути німцями. Та найперше за той жовтавий конверт, який вона отримала на сходах із рук збентеженого, враного у вицвій мундир молодого поштаря, що відводив очі. У середу, спекотного пополудня, 12 травня 1943 року. І ще ненавиділа за те, що кожної ночі їй сниться той нескінчений номер, який вона вивчила напам'ять, і за те, що в її чоловіка немає могили, до якої вона могла б доторкнутися, біля якої впала б на коліна й розплачливо розридалася...

Отож, коли їй здавалося, що більшої, щирішої ненависті не може бути, вона зненавиділа ще дужче. За свою матір, яка в щербатий кухоль насипала черешень для єврейського хлопчика, що переховувався під підлогою передпокою...

Маті не тільки з нестяжаною, шаленою пристрастю ненавиділа, а й ставилася з презирством до Адольфа Г. До цього «недолугого, низькорослого, потворного, недоумкуватого, божевільногого ще з моменту зачаття кізяка, що викликає огиду, робить під себе зі страху, до цього закомплексованого імпотента з Австрії, який, бувши злочинцем, не мав права отримати німецьку візу»... Анна пам'ятає, що коли вперше почула це з уст матері, їй було ще не більше десяти літ. Ще до війни. Батько тоді зірвався зі стільця й хутко зачинив вікно, а вона спітала, хто такий імпотент, що таке «зачаття» і що таке «віза». Маті лише усміхнулася на це, всадовила її на коліна й, заплітаючи їй тремтячими руками коси, прошепотіла на вухо щось іще незрозуміліше. Пам'ятає, як батько з подивом глянув на матір.

— Крисю, погодься, ми ж бо не знаємо, чи Гітлер імпотент, а якщо навіть і так, то він заслуговує на співчуття. Для кожного чоловіка це дуже болісна річ. Та й тоді, коли він приїхав до Німеччини, він іще не був злочинцем. І австрійцям не потрібна віза, щоби в'їхати до Німеччини, — тихо сказав він, — це вже давно залагоджено постановою від...

— Я знаю. Звичайно, знаю! І на підставі якої ідіотської постанови теж знаю, — вона торкнулася пальцями його уст, наче хотіла заспокотити. — Боже, а я ж знала, що ти це скажеш мені. Обожнюю тебе. І за це теж, — прошепотіла вона.

Протиснувшись крізь натовп, Анна подалася до сходів, що вели до амвона навпроти вівтаря. На мить спинилася й виставила діафрагму та витримку. Стрімкими сходами швиденько побігла вгору. Слідом почулися прокльони тих, що сиділи на приступках, бо когось розбудила чи зачепила

ногами. Засапавшись, вона дісталася невеличкого напівкруглого майданчика, оточеного кам'яними різьбленими колонами, що утворювали щось на кшталт балюстради, й зупинилася. Дівчина у високо задертій темно-синій сукні, з оголеними напруженими персами, що їх стискали чоловічі руки, то піднімалася, то опускалася, широко розставивши ноги над стегнами чоловіка, що лежав під нею на мармуровій підлозі амвона. Анна мимоволі зупинилася навпроти. Дівчина — десь, може, її ровесниця або трохи старша — розплющила очі. Приязно усміхнулася. Потім знову замружилася. На мить завмерла. Язиком зволожила губи, піднесла пальці до рота, послинила їх, опустила вниз, рукою затулила цятку світлого волосся поміж широко розставлених стегон і трохи підвелася, відкинувши назад голову. Здавалося, дівчина перебувала в іншому світі, не звертаючи ані найменшої уваги на те, що кoїloся довкола. І знову почала ритмічно підніматися й опускатися. Розпущене довге біляве волосся торкалося обличчя чоловіка, що лежав під нею...

Анні зробилося соромно. І водночас цікаво. А ще її охопило збудження. Врешті вона ще дужче засоромилася, водночас відчуваючи провину. За те збудження, за те, що воно охопило її саме тепер, за цих умов, у цьому місці. Усе інше було цілком нормальним і абсолютно узгоджувалося з дійсністю. Вона пригадала собі розмови на цю тему вдома...

Вона була доволі «великою дівчинкою», щоб сприйняти й зrozуміти цю подію. Секс не був для неї ніяким табу. До того ж віддавна. Загалом, це було нормально. Секс у Третьому рейху давно перестав бути особистою, інтимною справою. Секс став справою публічною й політичною. Насамперед тому, що мав збільшувати народонаселення. І бралося до уваги лише це. Німецька жінка мала